

Het taaladvies over *terug*: betekenis, taalzorg en schoolgrammatica

Albert Oosterhof

Een van de klassieke items uit het Vlaamse taalzorgonderwijs is het gebruik van terug in de betekenis ‘weer, opnieuw’, waarbij er sprake is van herhaling of herstel van een eerdere situatie. Ook in hedendaagse online databanken met taaladvies wordt dat gebruik afgekeurd of er wordt ten minste gesignaleerd dat er ‘een niet te verwaarlozen groep taalgebruikers is’ die het gebruik afkeurt, zoals de website taaladvies.net het formuleert. Nadat er in 2019 al een analyse van de semantiek van terug is verschenen in een wetenschappelijk tijdschrift (zie Zwarts 2019), vertrekt dit artikel meer van de normatieve aspecten. We bespreken de informatie uit enkele taaladviesbronnen en zullen daar enkele inzichten aan toevoegen over hoe dit taalzorgitem kan worden uitgelegd in een onderwijscontext.

De onduidelijke status van *terug*

Taaladvies.net geeft volgende zinnen als voorbeelden van dat problematische gebruik van *terug*:

- (1) a. Ze is terug ziek. (“in België, status onduidelijk”)
- b. Volgend jaar vindt het congres terug in Gent plaats. (“in België, status onduidelijk”)
- c. De stad moet terug worden opgebouwd. (“in België, status onduidelijk”)
- d. Het voorstel is terug afgewezen. (“in België, status onduidelijk”)

Die voorbeeldzinnen worden voorzien van de labels ‘in België’ en ‘status onduidelijk’. Dat label is behoorlijk genuanceerd, maar bijvoorbeeld journalisten, copywriters en vertalers zullen die onduidelijke status en daarmee zinnen zoals (1) toch willen vermijden.

In 2019 is van de hand van de Utrechtse taalkundige Joost Zwarts een paper verschenen, waarin hij een formeel-semantische analyse geeft van de betekenissen van *terug*, ook in vergelijking met *weer* en andere woorden uit hetzelfde semantische domein. Voor een gedetailleerde (maar niet zo toegankelijke) analyse van de betekenissen kan de lezer goed terecht bij dat artikel van Zwarts. Mijn bedoeling is vooral ook de informatie uit enkele taaladviesbronnen te bespreken en daar enkele inzichten aan toe te voegen over hoe dit taalzorgitem kan worden uitgelegd in een onderwijscontext. De hier gepresenteerde beschrijving gaat terug op inzichten uit Oosterhof (2014). Daarbij zal ik focussen op het gebruik van *terug* als zelfstandig zinsdeel (zoals bijvoorbeeld in (1)) en niet op het gebruik van *terug* als morfeem in een samengesteld woord (zoals *terugweg*) of als nabepaling binnen een constituent (zoals in *de weg terug*). Vormen als *weerweg* en *de weg weer* wijken (intuïtief) zodanig af van wat gangbaar is, dat er eigenlijk geen verwarring kan ontstaan over het gebruik van *terug* in die contexten.

Subtiele betekenisverschillen (n.a.v. taaladvies.net)

Zinnen zoals (1) hebben volgens taaladvies.net een onduidelijke status. Daar wordt aan toegevoegd: ‘Standaardtaal in het hele taalgebied zijn *weer* of *alweer*, *opnieuw* en *nogmaals*’, maar er wordt niet vermeld dat er betekenisverschil is tussen de verschillende alternatieven. In een zin als (2b), afkomstig van taaladvies.net, drukt het woordje *alweer* een versterking uit van *weer*. Zie daarvoor ook het lemma *alweer* in de Dikke Van Dale.

- (2)
- a. We gaan dit jaar weer naar Frankrijk.
  - b. We gaan dit jaar alweer naar Frankrijk.
  - c. We gaan dit jaar nogmaals naar Frankrijk.
  - d. We gaan dit jaar opnieuw naar Frankrijk.

Er zijn verschillende manieren waarop die ‘versterking’ van *weer* zich kan manifesteren in de beschreven stand van zaken. Zo is (2b) acceptabel in een context waarin die reis naar Frankrijk zich niet alleen herhaalt, maar waarin de familie in het verleden al meer dan eens op vakantie is geweest naar Frankrijk. Een andere optie is dat een eerdere reis naar Frankrijk niet bevallen is en dat de spreker daarom de herhaling van die vervelende ervaring benadrukt. Zo’n connotatie is niet nodig voor zin (2a).

Ook een woord als *nogmaals* in (2c) lijkt de herhaling van een stand van zaken te benadrukken, al wordt dat versterkende karakter bijvoorbeeld niet vermeld in het lemma in de Dikke Van Dale. Er is echter nog een ander aspect aan de betekenis van *nogmaals*, dat geïllustreerd kan worden aan de hand van de twee voorbeeldzinnen die gegeven worden in de Dikke Van Dale:

- (3)
- a. Ik zeg u nogmaals, wees voorzichtig.
  - b. Na mij nogmaals de hand te hebben gedrukt, vertrok hij.

Intuïtief lijkt *nogmaals* iets gemakkelijker te gebruiken als de herhaling zich voordoet binnen een relatief korte tijdsspanne, zoals in (3). Dat is anders in (2c) en die laatste zin klinkt daardoor enigszins minder neutraal. Die zin krijgt gemakkelijk een lezing waarbij de personen in kwestie binnen dit jaar nog een tweede keer naar Frankrijk

gaan. De keuze voor een van deze woorden heeft dus subtiele implicaties voor de interpretatie van de zin wat betreft de termijn waarbinnen de herhaling optreedt.

Daarmee hebben we het bijwoord *opnieuw* als alternatief voor *weer*, zoals in (2d), nog niet besproken, maar ik kom daar later op terug, als ik inga op het onderzoek van Zwarts (2019).

Beweging of herhaling (n.a.v. Penninckx 1989)

In een serie in het toenmalige tijdschrift ‘Taalbeheersing in de praktijk’ neemt taalambtenaar en -adviseur Willy Penninckx het taalgebruik in de Vlaamse media onder de loep, op zoek naar afwijkingen van de standaardtaal. In het eerste nummer van 1989 komt onder andere het ‘verkeerde’ gebruik van *terug* aan de orde.

Penninckx verduidelijkt het onderscheid als volgt:

- ‘*terug*’ wijst op een beweging naar het punt van vertrek of van uitgang;
- ‘*weer*’ wijst op een herhaling

Deze formulering van het onderscheid zal in heel wat gevallen tot de juiste keuze voor *terug* of *weer* leiden, bijvoorbeeld in Penninckx’ eerste voorbeeldzin:

(4) Hij heeft zich weer vergist.

Zijn uitleg levert echter meer problemen op als we die toepassen op het zinspaar in (5):

- (5) a. Hij is weer in Antwerpen.
b. Hij is terug in Antwerpen.

Het betekenisverschil tussen (5a) en (5b) is kleiner dan in taaladviezen gesuggereerd wordt. Er is een verschil in gevoelswaarde en de context van de gebeurtenis heeft invloed op de keuze die gemaakt zal worden tussen *weer* en *terug*. Maar in ‘waarheidsconditioneel’ opzicht is het verschil minder duidelijk: als er een stand van zaken in de werkelijkheid is waarin zin (5a) waar is, dan is (5b) ook waar en andersom. Als iemand een beweging maakt naar Antwerpen en daar arriveert, nadat hij uit die stad vertrokken is, dan volgt daaruit dat er een herhaling is van zijn aanwezigheid in Antwerpen. En als iemand al eens in Antwerpen geweest is en hij zich na een (korte of lange) periode van afwezigheid weer in Antwerpen bevindt, dan volgt daaruit dat hij een beweging gemaakt heeft naar de stad Antwerpen, die hij eerder verlaten had.

Doordat er in contexten zoals (5) geen duidelijk betekenisverschil is, wordt het voor taalgebruikers moeilijk om in andere contexten het verschil tussen *weer* en *terug* te begrijpen op basis van het onderscheid zoals gemaakt door Penninckx. Bekijk een zin als (6):

- (6) In Otterburg was Hamilton (1953) even terug in zijn jeugd in Dublin en de worsteling met nationaliteit en identiteit waarover hij nog steeds schrijft. (Uit: Hans Steketee. ‘Het verleden haalt je in.’ NRC online, 24 september 2004)

Deze zin is (intuïtief) ook in het algemene Standaardnederlands acceptabel. Toch is het hier niet duidelijk dat *terug* duidt op ‘een beweging naar het punt van vertrek of van uitgang’. Het is intuïtief minstens zo goed mogelijk om te zeggen dat er hier sprake is van een herhaling van een ervaring uit zijn jeugd. De vraag is of er andere eigenschappen zijn van het gebruik van *weer* en *terug* die kunnen worden gebruikt in een taaladvies.

Samengestelde werkwoorden

Penninckx (1989:8) gaat ook nog in op het gebruik van *terug* in samengestelde werkwoorden: ‘Het onjuiste gebruik van *terug* komt ook veel voor in samengestelde werkwoorden. Hier geldt dezelfde regel: *terug* bij een beweging, *weer* bij een herhaling.’ Als voorbeelden geeft Penninckx volgende zinnen:

- (7) a. Wanneer is hij teruggekomen?
b. Het begint weer te regenen.

Het is overigens niet duidelijk wat hier de relevantie is van zin (7b), waar geen samengesteld werkwoord te zien is. Interessanter is (7a), waar het probleem is dat als synoniem van *terugkomen* ook het werkwoord *weerkomen* bestaat:

- (8) a. Als kind heb ik vroeger ook jaren gewacht op katten die nooit weergekomen zijn, en ik ben ze na 40 jaar nog niet vergeten. (Van: Kattenforum, <https://www.dekattensite.nl/>, 15 oktober 2021)
b. Vol verwachting blijf ik uitzien, tot die dag eens dagen zal. Dat de Heiland op de wolken, weerkomt met bazuingeschal. (Uit: Johannes de Heer. 2020. Zangbundel Joh. de Heer. 32^e druk. Hilversum: Unisong Music Publishers)

De variant *weerkomen* zal niet in alle contexten even vaak voorkomen en bijvoorbeeld vaker gebruikt worden in archaisch of poëtisch taalgebruik. Dat neemt niet weg dat hij acceptabel is en terug te vinden in de Dikke Van Dale.

Als we Penninckx volgen in zijn toepassing van het taaladvies op samengestelde werkwoorden, dan is het een probleem dat de vorm *weerkomen* ook bestaat, als synoniem van *terugkomen*. Het is in dat licht beter om te zeggen dat het taaladvies over *terug* en *weer* niet (zomaar) toegepast kan worden op samengestelde werkwoorden. Gangbaarheid en betekenis van samengestelde werkwoorden met de morfemen *terug* en *weer* zijn immers niet goed te voorspellen op basis van de betekenissen van de woorden *terug* en *weer*. Terwijl *weerkomen* en *terugkomen* beide acceptabel zijn, geldt dat niet voor bijvoorbeeld *teruggelopen* en *weerlopen*. In (9) kunnen we *teruggelopen* niet vervangen door *weerlopen*. Het werkwoord *weerlopen* is niet gangbaar in het Nederlands en komt ook niet voor in de Dikke Van Dale.

- (9) Als je onlangs bent verhuisd, kan het zijn dat je kat is teruggelopen naar het oude adres. (Van: <https://www.tinleygedragstherapievoordieren.nl>, 15 oktober 2021)

Die informatie over gangbaarheid en woordbetekenis behoort tot het lexicon van het Nederlands en daarbij speelt vooral ook de historische achtergrond van een woord een rol. Die onvoorspelbaarheid wordt natuurlijk duidelijker naarmate de samenstellingen ondoorzichtiger worden, zoals *weerklinken* ('galmen'), *weerleggen* ('beantwoorden met tegenargumenten'), *terugfluiten* ('tot de orde roepen') en *terugtrreden* ('aftreden'). In het vervolg van dit artikel zal ik het gebruik van de morfemen *terug* en *weer* in samenstellingen beschouwen als onderwerp van historische morfologie en niet als onderdeel van het taaladvies over het woord *terug*.

De betekenissen van *terug* in het algemeen gangbare Nederlands

In de paper van Joost Swarts (2019) wordt gefocust op het domein van betekenissen die corresponderen met *terug* en woorden die daarmee verward kunnen worden, zoals *weer* en *opnieuw*. Het gaat dan over betekenissen die min of meer samenhangen met het uitdrukken van richting of herhaling, zoals dat ook beschreven wordt in de normatieve literatuur. Dat artikel is in 2019 ook samengevat en besproken door Marc van Oostendorp in *neerlandistiek.nl*. Van Oostendorp geeft echter vooral uitleg bij Swarts' analyse, terwijl onze doelstelling is om die te koppelen aan het taaladvies over *terug*.

Op basis van bestaande woordenboeken, grammatica's en andere literatuur identificeert Swarts zes betekenissen, waarvan de volgende vier corresponderen met *terug* in het algemene Standaardnederlands:

- achterwaarts: het woordje *terug* beschrijft situaties waarin een persoon of object zich achterwaarts beweegt, zoals in *terugslaan* (zoals van een geweer) en *terugdeinzen*, zonder dat dat hoeft te betekenen dat persoon of object daarmee teruggaat naar een vroegere positie;
- in omgekeerde richting: het woordje *terug* beschrijft hier een ontwikkeling in een richting die tegenovergesteld is aan wat gebruikelijk is of wat je zou verwachten, zoals in *terugtellen* of *terugverwijzen* (zoals in een tekst, waarbij de verwijzing dan in een richting gaat die omgekeerd is aan het lezen ervan);
- retour: *terug* verwijst naar een persoon die of object dat zich beweegt naar een eerdere positie, zoals in *teruggeven* en *terugkaatsen*;
- responsief: *terug* beschrijft een reactie op een eerdere handeling, zoals in *terugschrijven* en *terugschelden*.

Swarts geeft bij elk gebruik een paar voorbeeldzinnen, zoals de volgende:

- (10) a. Het geweer sloeg terug/achteruit. [= 'achterwaarts']
b. De kindersterfte loopt terug. [= 'in omgekeerde richting']
c. De feestgangers liepen (weer) terug (naar de tent). [= 'retour']
d. Zij schreef terug dat ze kwam. [= 'responsief']

Voorbeeld (10b) is wat minder duidelijk, maar het idee is dat we normaal gesproken eerder geneigd zijn te verwachten dat er een ontwikkeling is waarbij er sprake is van groei (zie Van Oostendorp 2019). In elk geval is bijvoorbeeld de 'retour'-lezing hier niet aan de orde, want zin (10b) suggereert niet dat de kindersterfte al eerder zo laag was.

Merk op dat Zwarts eigenlijk steeds voorbeelden geeft waarin *terug* onderdeel is van een samengesteld werkwoord. Die voorbeelden zijn relevant, bijvoorbeeld ook voor de beschrijving van samenstellingen en hun semantiek in het Nederlands. In de context van taalzorg en de (school)grammatica die daarvoor nodig is, zouden die voorbeelden verwarrend kunnen zijn (zoals hierboven ook al aangegeven naar aanleiding van de bijdrage van Penninckx uit 1989).

Daarbij kunnen we vraagtekens plaatsen bij de productiviteit van het gebruik van *terug* als onderdeel van een samengesteld werkwoord in deze betekenissen. Zwarts (2019: 218) constateert ook al dat het gebruik zoals in (10a) niet productief is, maar het gebruik in (10b) is volgens hem bijvoorbeeld wel productief. Dat zou betekenen dat taalgebruikers op grond van dat procedé ook nieuwe werkwoorden van het type *terugtellen*, *teruglopen* en *terugverwijzen* kunnen toevoegen aan de woordenschat. Maar bekijk de zinnen in (11), waarbij (11a) overgenomen is van Zwarts (2019):

- (11) a. De laatste zin verwijst terug naar de eerste zin van de column.
b. ? De laatste zin refereert terug aan de eerste zin van de column. [minder gangbaar]

Het werkwoord *refereren* is formeler en daarom beperkter dan *verwijzen*, maar dan nog is zin (11b) opvallend minder gebruikelijk dan (11a). Hier is een ander voorbeeld:

- (12) a. Hij kan door zijn neusgaten blokfluiten en hij kan omgekeerd zingen. Ik niet. (Uit: Wilma de Rek. 'Ik wil alles kunnen.' de Volkskrant online, 19 maart 2005)
b. * Hij kan door zijn neusgaten blokfluiten en hij kan terugzingen. [problematisch]

Op internet zijn items te vinden over 'omgekeerd zingen', zoals in (12a). Je zou kunnen verwachten dat dan ook *terugzingen* acceptabel is naar analogie van *terugtellen*, maar dat lijkt niet zo te zijn.

Weer in plaats van *terug* in samengestelde werkwoorden

De gebruikswijze 'retour', die geïllustreerd is in (10c) is allicht inderdaad productiever, zoals Zwarts ook weergeeft, maar daar speelt iets anders. Om mijn punt te kunnen maken, heb ik zin (10c) aangepast zoals in (13a). *Teruglopen* vervangen door *weerlopen* zoals in (13b) levert een onacceptabele zin op.

- (13) a. De feestgangers zijn naar de tent teruggelopen.
b. * De feestgangers zijn naar de tent weergelopen.

Het problematische karakter van (13b) is als zodanig geen probleem voor de beschrijving en analyse van Zwarts (2019), omdat hij de 'retour'- betekenis toeschrijft aan *terug* (en niet aan *weer*). Maar: (14) met het werkwoord *terugkeren* heeft ook die 'retour'-betekenis en daar is of lijkt de variant *weerken* ook acceptabel. Zin (14b) is wel enigszins archaisch, maar dat geldt al veel minder voor (14c) met nog steeds een 'retour'-betekenis (met een metaforisch karakter).

- (14) a. De feestgangers zijn uiteindelijk naar de tent teruggekeerd.
 b. (?)De feestgangers zijn uiteindelijk weergekeerd.
 c. De rust in de tent is weergekeerd.

Een ander voorbeeld is *terugkaatsen* zoals in (15a), een voorbeeldzin van Zwarts (2019).

- (15) a. Het licht kaatste terug (tegen het schilderij).
 b. Het licht weerkaatst tegen het water.

Hier is ook het werkwoord *weerkaatsen* mogelijk zoals in (15b), overgenomen uit het lemma in de Dikke Van Dale.

De indeling in betekenissen zoals voorgesteld door Zwarts (2019) geeft inzicht in de gebruikswijzen van *terug* en maakt het mogelijk verbanden te leggen tussen die betekenissen. Mijn punt hier is echter dat het gebruik van woorden als *terug* en *weer* in samengestelde werkwoorden onvoorspelbaar is. In deze lexicaal bepaalde aangelegenheid is het onmogelijk om op basis van de betekenis te bepalen of het gebruik van *terug* en/of *weer* acceptabel is, zoals geïllustreerd aan de hand van het contrast tussen (13b) enerzijds en (14b), (14c) en (15b) anderzijds.

Wat dat betreft, is het ‘responsieve’ type zoals in (10d) overigens wel voorspelbaarder. In plaats van *terugschrijven* en *terugschelden* zijn er ook nieuwvormingen zoals *terugappen* en *terug-sms’en*, die hun weg naar de Dikke Van Dale inmiddels gevonden hebben. Op basis van dit procedé kan de taalgebruiker nog meer nieuwe woorden maken zoals *terugtwitteren*, *terugskypen* en indertijd *terughyven*. Opvallend is echter dat taalgebruikers die combinaties doorgaans opvatten als één woord, zoals ook blijkt uit volgende voorkomens op internetforums:

- (16) a. Maar vanmorgen moest ik toch echt lachen toen ik las dat Trump heeft teruggetwitterd dat zijn nucleaire knop groter is.
 b. TerugSkypen vanuit Cuba kan niet ! (met uitzondering van wat illegale computernerds daar..)
 c. Succes Is alles goed gegaan met je studie trouwens? Ik moet je nog steeds terughyven... (schaam)

Het gaat dus om samengestelde werkwoorden die ook inderdaad (vaak) zonder spatie worden geschreven. Daarmee wil ik geen normatieve uitspraak doen, maar aangeven dat taalgebruikers die woorden als samenstellingen interpreteren. Die woorden kunnen zich verder ontwikkelen tot gangbare woordenschat en kunnen dan in de Dikke Van Dale opgenomen worden. In elk geval is het plausibel om *terug* hier te beschouwen als deel van een samengesteld werkwoord, waarop de regels voor gebruik en betekenis van *terug* niet zonder meer van toepassing zijn. Dat geldt ook voor andere gevallen zoals *terugknipogen*, *teruggebaren*, *terugblaffen*, *terugmiauwen*. Dat blijkt ook uit de prosodie: we spreken die woorden (op een vloeiende manier) uit met één woordaccent op de tweede lettergreep.

De betekenissen van *terug* in Vlaamse variëteiten

Zwarts onderscheidt dus zes betekenissen van *terug*, waarvan we er al vier besproken hebben. De twee laatste corresponderen met het gebruik van *terug* zoals we dat kennen uit Vlaamse variëteiten van het Nederlands:

- herstel: *terug* beschrijft een toestandsverandering die tegenovergesteld is aan een eerdere verandering (bijvoorbeeld ziek worden) en waarbij de oorspronkelijke situatie weer bereikt wordt (gezond zijn).
- herhaling: *terug* verwijst naar een herhaling van een toestand of gebeurtenis.

Het verschil tussen die twee betekenissen is misschien niet meteen duidelijk, maar kan geïllustreerd worden met volgende voorbeeldzinnen:

- (17) a. Anna is terug/weer genezen.
b. Reinier is terug/weer hersteld.
c. Bob is terug/weer gezond.

In een zin als (17a) is het gebruik van *terug* acceptabel in Vlaamse variëteiten. We zouden kunnen proberen hier de betekenis ‘herhaling’ toe te passen, maar het probleem is dat we niet kunnen zeggen dat het genezen zijn zich herhaalt. Je bent immers pas genezen nadat je ziek bent geweest. Daarom kan dit als een afzonderlijke gebruikswijze gezien worden. Hetzelfde geldt voor een zin als (17b): je bent pas hersteld als je eerst ziek geweest bent, en dus is er geen herhaling.

Ook zin (17c) wordt door Zwarts beschouwd als een voorbeeld van de ‘herstel’-betekenis, maar die voorbeeldzin is op dat punt minder duidelijk. Als iemand hersteld is van ziekte, kun je immers wel degelijk zeggen dat er een herhaling is van de eigenschap ‘gezond’. Wel kunnen we hier opmerken dat een zin als (17c) eventueel ook gebruikt kan worden als iemand hersteld is van bijvoorbeeld de griep maar tegelijkertijd een chronische aandoening heeft en dus nog steeds niet gezond is. Dan krijgt *gezond* dus de interpretatie ‘hersteld’. Maar al met al ligt het hier meer voor de hand om te spreken van ‘repetitief’ gebruik in (17c).

Het onderscheid tussen de betekenissen ‘herstel’ en ‘herhaling’ is van belang om het gebruik van *opnieuw* te kunnen beschrijven. De betekenis van zinnen (17a) en (17b) verandert bijvoorbeeld als we *opnieuw* gebruiken:

- (18) a. Anna is opnieuw genezen.
b. Reinier is opnieuw hersteld.

Die zinnen krijgen een interpretatie waarbij er niet slechts sprake is van herstel na ziekte, maar ze lijken te suggereren dat Anna en Reinier al eerder hersteld waren en na een terugval nogmaals zijn hersteld. Overigens geeft Zwarts (2019: 234) voorbeelden waaruit blijkt dat *opnieuw* incidenteel wel gebruikt kan worden met een ‘herstel’-betekenis, zoals in volgende voorbeeldzin die hij heeft gevonden in het Corpus Hedendaags Nederlands (chn.inl.nl):

- (19) In 2005 riepen Owen Nevin en Andrew Ramsey, wetenschappers van de Universiteit van Central Lancashire in het Britse Preston, op om de grijze walvis opnieuw te introduceren in Europese wateren.

Zwarts suggereert dat het gebruik van *opnieuw* zich uitbreidt naar de ‘herstel’-betekenis. Dat neemt echter niet weg dat (18) laat zien dat die betekenis toch problematisch blijft als we ons richten op het gebruik van *opnieuw* in eenvoudige zinnen (waar de context minder invloed heeft).

Die beperking op het gebruik van *opnieuw* (zoals geïllustreerd in (18)), sluit aan bij een observatie uit de syllabus ‘Woordsoorten in het Nederlands. Met taalzorgaantekeningen’ van de vakgroep Nederlandse taalkunde van de UGent (2009: 102). Daar wordt het volgende geobserveerd: “*Opnieuw* legt wat meer nadruk op de gedachte ‘herhaling’, en heeft bovendien ook de toepassing ‘van voren af’, ‘her-’”. Als voorbeeldzinnen vinden we in die syllabus (20) en (21):

- (20) a. Ze hebben de gevel weer geverfd. (‘Het is al eens gebeurd’)
b. Ze hebben de gevel opnieuw geverfd. (‘Ze hebben het werk overgedaan’)
- (21) Je moet die tekst opnieuw schrijven: er staan te veel fouten in.

Op basis van Zwarts’ beschrijving kunnen we dit als volgt begrijpen. Er is een verschil tussen *weer* en *opnieuw*, waarbij *opnieuw* gebruikt wordt in de betekenis ‘herhaling’ en gemarkeerd is in de betekenis ‘herstel’. Het woord ‘opnieuw’ heeft dus een specifiekere betekenis. Het is daarom aannemelijk (of in elk geval denkbaar) dat een taalgebruiker die de herhalende betekenis wil benadrukken, zal kiezen voor het woord *opnieuw*. Het aspect ‘herhaling’ is in (18b) inderdaad sterker aanwezig dan in (18a). In (18b) gaat het immers om hetzelfde project in dezelfde periode, dat nogmaals uitgevoerd moet worden. In zin (18a) daarentegen gaat het over twee ‘episodes’ met vele jaren daartussen, waarbij de verlaag in de tussentijd is verweerd. Ook voor zin (19) is te begrijpen hoe het betekenisaspect ‘van voren af’ correspondeert met het gebruik van *opnieuw*. Als een tekst slechts deels wordt herschreven, is er sprake van een herhaling van een deel van de activiteit. Als het werk echter van voren af aan voor een tweede keer wordt uitgevoerd, dan wordt de activiteit volledig herhaald.

In de Vlaamse media wordt om aan het taaladvies te voldoen vaak *opnieuw* gebruikt ter vervanging van *terug*, maar daarbij moet men zich dus wel realiseren dat het woord *opnieuw* niet helemaal dezelfde betekenis of connotatie heeft als *weer*. Zwarts’ (2019) beschrijving is relevant om daar meer inzicht in te krijgen.

Indeling in betekenissen

De meeste taaladviesbronnen baseren hun advies op het onderscheid tussen richting en herhaling. Zwarts (2019) stelt echter een indeling voor in zes betekenissen. Dat is oplosbaar door de betekenissen ‘achterwaarts’, ‘retour’, ‘in omgekeerde richting’ en ‘responsief’ onder de noemer ‘richting’ te brengen en de betekenissen ‘herstel’ en ‘herhaling’ ook onder dezelfde noemer te brengen. Dan zou ‘herstel’ dus een variant van ‘herhaling’ zijn.

Inmiddels is echter duidelijk dat het hoe dan ook moeilijk en verwarrend is om het gebruik van *terug*, *weer* en woorden uit hetzelfde domein te begrijpen en te voorspellen op basis van de betekenis. Dat wordt duidelijk aan de hand van voorbeelden (5), waar er geen duidelijk ‘waarheidsconditioneel’ verschil is tussen de betekenis ‘richting’ (of ‘retour’ in de indeling van Zwarts) en ‘herhaling’. En ook voor

zin (6) is het – in elk geval voor taalgebruikers zonder taalkundige achtergrond – moeilijk om het betekenisverschil toe te passen. In elk geval zijn de voorwaarden waaraan voldaan moet zijn om te kunnen zeggen dat zin (6) waar is dezelfde als voor de variant met *weer* in (22):

(22) In Otterburg was Hamilton (1953) even weer in zijn jeugd in Dublin en de worsteling met nationaliteit en identiteit waarover hij nog steeds schrijft.

Het wordt nog moeilijker als we het betekenisonderscheid toepassen op *terug* en *weer* als eerste deel van een samengesteld werkwoord. Dat naast *terugkeren* ook *wekeren* en het archaische *wederkeren* tot de woordenschat van het Nederlands behoren, is geen kwestie van zinssemantiek, schoolgrammatica of taalzorgregels, maar behoort tot het domein van de woordenschat (en hoe die geëvolueerd is).

Predicaat

Los van de betekenis is er echter een eenvoudig verschil tussen het gebruik van het woordje *terug* in het algemene Standaardnederlands enerzijds en het gebruik ervan met ‘onduidelijke status’, zoals in België. Dat verschil kan geformuleerd worden in termen van ontleding zoals in traditionele (school)grammatica’s en kan ook gebruikt worden in het kader van de taalzorgkwestie die hier aan de orde is. Ter illustratie geef ik in (23) eerst enkele ‘correcte’ voorbeeldzinnen met *terug* uit verschillende taalzorgbronnen en nog enkele zinnen uit het lemma in de Dikke Van Dale:

- (23) a. Veronique is net terug uit Cuba.
(<https://www.vlaanderen.be/taaladvies/>)
b. Ze heeft spijt van haar beslissing, maar ze kan niet meer terug. (idem)
c. Wanneer is hij terug? (<https://vrttaal.net/taaladvies-taalkwestie>)
d. Ze zijn al terug van hun wandeling. (Syllabus ‘Woordsoorten in het Nederlands’, UGent, 2009)
e. Wij moeten terug. (lemma ‘terug’, Dikke Van Dale)
f. We moeten om negen uur terug zijn. (idem)
g. Is de klok al terug van de horlogemaker? (idem)
h. Wanneer bent u terug? (idem)

We zien dat het woord *terug* hier steeds ontleed kan worden als predicaat. Daarmee verwijs ik naar het naamwoordelijk deel van het gezegde, maar ook naar enkele andere constructies waarin het woordje een predicatief karakter heeft zoals het niet-copulatieve gezegde van Vandeweghe (2004). Daar kom ik op terug.

Voor (23a), (23c), (23d), (23f), (23g) en (23h) hoeft het niet zo veel uitleg dat *terug* gezien kan worden als naamwoordelijk deel van het gezegde. Merk daarbij op dat er een verschil is tussen constructies als (24a) en (24b):

- (24) a. Veronique is / gaat terug.
b. Veronique is in Antwerpen / gaat naar Antwerpen.

In (24b) kunnen we de voorzetselconstituent ontleden als een locatief complement (volgens de terminologie van Vandeweghe 2004). We kunnen dan het werkwoord *zijn*

parafraseren als ‘zich bevinden’ en het werkwoord *gaan* als ‘zich begeven naar’. Dat geldt echter niet voor (24a), waar die parafrase niet goed mogelijk is:

(24) Veronique bevindt zich terug / begeeft zich terug. [niet mogelijk]

Het werkwoord in (24a) is namelijk een koppelwerkwoord, dat vooral als functie heeft om de eigenschap die genoemd wordt door het predicaat te koppelen aan het onderwerp van de zin. Daarbij kan *gaan* gezien worden als een vervangend koppelwerkwoord, net als in *naar de filistijnen gaan* (in plaats van *naar de filistijnen worden*).

In (23b) en (23e) zien we een andere constructie, met een modaal hulpwerkwoord. Maar ook in zulke constructies kan *terug* gezien worden als een naamwoordelijk deel van het gezegde. Peter-Arno Coppen legt dat bijvoorbeeld uit in een recente column in *Trouw*, aan de hand van het zinnetje *Dat kan beter*:

“Als je zegt ‘Dat kan beter’, dan is dat eigenlijk ‘Dat kan beter worden’, en in die zin zou ‘worden’ het koppelwerkwoord zijn. Als dat weggelaten wordt, zou ‘kan’ dus ook koppelwerkwoord genoemd moeten worden. ‘Kunnen’ (en ook ‘moeten, mogen’) als koppelwerkwoord.”

Op een vergelijkbare manier kunnen we zin (23b) parafraseren als ‘Ze kan niet meer teruggaan (naar hoe het eerst was)’, waar het woordje *terug* nog duidelijker dan in andere gevallen een toestand of eigenschap aanduidt en geen richting of plaats. En (23e) parafraseren we dan als ‘Wij moeten teruggaan’.

Overigens zijn er nog andere constructies waar de ontleding van *terug* ingewikkelder is, zoals de volgende:

- (25) a. Arendsoog tuimelde terug, maar sprong dan op de kerel toe, gaf hem een geweldige vuistslag, zodat de man tegen de grond ging, en zette zijn weg voort. (Uit: J. Nowee. 1935. *Arendsoog*. Den Bosch: Malmberg)
- b. Hij wil zijn ex terug. (<https://www.vlaanderen.be/taaladvies/>)

In (25a) wordt het predicaat *terug* aan het onderwerp toegekend zonder bemiddeling van een (al of niet vervangend) koppelwerkwoord. Er zijn verschillende manieren om die constructie te beschrijven, maar we kunnen zoals al aangekondigd Vandeweghe (2004: 114) volgen die voor vergelijkbare gevallen de term ‘niet-copulatief gezegde’ gebruikt. De constructie in (25a) is vergelijkbaar met ‘Arendsoog verft de deur groen’, waar *groen* evenals *terug* in (25a), het resultaat uitdrukt van de gebeurtenis die door het werkwoord beschreven wordt. Ook in zin (25b) is er een predicatieve constructie aanwezig, in dit geval bij het modale hulpwerkwoord *willen*. Het geheel kan bijvoorbeeld als volgt geparafraseerd worden: ‘Hij wil dat zijn ex terug is’.

De structuur van een zin als (25b) is vergelijkbaar met zin (26). *Kwijt* wordt gezien als een uitsluitend predicatief gebruikt adjectief; zie bijvoorbeeld het lemma *kwijt* in de Dikke Van Dale. Daarentegen wordt *terug* in Van Dale beschouwd als een bijwoord. Men kan zich echter afvragen of *terug* niet ook beschouwd kan worden als een predicatief gebruikt adjectief.

(26) Hij wil zijn lief (niet) kwijt.

Bepaling

Van het gebruik van *terug* dat door ‘een niet te verwaarlozen groep taalgebruikers’ wordt afgekeurd, worden op taaladvies.net vier voorbeeldzinnen gegeven. Daar zijn we het artikel ook mee begonnen (zie (1)):

- (27) a. Ze is terug ziek.
b. Volgend jaar vindt het congres terug in Gent plaats.
c. De stad moet terug worden opgebouwd.
d. Het voorstel is terug afgewezen.

In (27a) is meteen duidelijk dat *ziek* hier het gezegde is, terwijl *terug* eerder een weglaatbaar zinsdeel is. In de traditionele zinsontleding zou je het een bijwoordelijke bepaling noemen. Wel is het zo dat bijwoordelijke bepalingen vaak bevraagbaar zijn en daarom zou *terug* hier eventueel een ‘zinsmodificeerder’ genoemd kunnen worden, waarmee de zender een oordeel of evaluatie geeft bij de stand van zaken (Vandeweghe 2004).

Ook in de andere zinnen in (27) kan *terug* ontleed worden als zo’n (bijwoordelijke) bepaling. Het woord kan gemakkelijk weggelaten worden en de zin beschrijft dan nog steeds dezelfde stand van zaken. In (27b) is er daarbij een verschil tussen het locatieve complement *in Gent*, dat wordt ‘opgeroepen’ door het werkwoord *plaatsvinden* en het zinsdeel *terug*. Eventueel kunnen beide zinsdelen overigens weggelaten worden, maar het is wel duidelijk dat weglating van *in Gent* zoals in (28b) grotere gevolgen heeft voor de betekenis. Die zin gaat ineens over het feit dat het congres überhaupt weer georganiseerd wordt, terwijl de kernbetekenis van (27b) betrekking heeft op de locatie van het congres.

- (28) a. Volgend jaar vindt het congres in Gent plaats.
b. Volgend jaar vindt het congres terug plaats.

Terug naar het taaladvies

Overigens noemt Zwarts (2019) de syntactische aspecten van *terug* en verwante woorden als een van de aspecten waar hij niet zo veel aandacht aan besteed heeft. Zijn conclusie bevat één alinea over die aspecten, met enkele interessante suggesties, maar binnen het bestek van die ene alinea worden die niet verder uitgewerkt (of verhelderd). Mijn doelstelling was eerder een relatief eenvoudig grammaticaal onderscheid naar voren te brengen en toe te passen op het gebruik van *terug* en de adviezen daarover, als toevoeging aan het soms verwarrende verschil in betekenis.

Wie wil, kan de betekenissen ‘herhaling’ en ‘richting’ blijven toepassen op het gebruik van het woordje *terug*, hoewel het onderzoek van Zwarts (2019) duidelijk maakt dat de semantiek complexer is. Mijn voorstel is in het taaladvies meer aandacht te besteden aan het hier besproken syntactische onderscheid. In het ‘correcte’ gebruik kunnen we *terug* dan beschouwen als een gezegde (of ander predicatief zinsdeel) en in het ‘Vlaamse’ gebruik is het eerder een optionele (bijwoordelijke) bepaling bij het werkwoord. Dat suggereert dan tevens dat het predicat *terug* vooral iets zegt over een ‘medespeler’ in de stand van zaken die beschreven wordt, zoals Veronique uit (23a). En de optionele bepaling *terug* (en ook het woordje *weer*) zegt iets over de handeling of

situatie die beschreven wordt in de zin, zoals het opbouwen van de stad in (27c). Op die manier correspondeert dat verschil in ontleding uiteindelijk alsnog met een betekenisonderscheid.

Bronnen

- Coppen, Peter-Arno. 2021. Blijven, lijken en schijnen hebben allemaal iets met ‘zijn’ te maken. *Trouw*, 11 oktober 2021.
- Oosterhof, Albert. 2014. Powerpointpresentatie ‘Nederlands Mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid BA1’. Antwerpen: KU Leuven.
- Penninckx, Willy. 1989. Het taalgebruik in de Vlaamse media. *Taalbeheersing in de praktijk* 28: 3-8.
- Van Oostendorp, Marc. 2019. *Terug*. Neerlandistiek.nl, 8 september 2019.
- Vandeweghe, Willy, m.m.v. Magda Devos & Fons De Meersman. 2004. *Grammatica van de Nederlandse zin*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Zwarts, Joost. 2019. From ‘back’ to ‘again’ in Dutch: The structure of the ‘re’ domain. *Journal of Semantics* 36: 211–240.

Albert Oosterhof (°1977) studeerde Nederlandse taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen en promoveerde in 2006 aan de UGent met een proefschrift over generische zinnen in het Nederlands. Hij werkt als docent in de masteropleidingen Meertalige Communicatie en Journalistiek aan de Antwerpse campus van de KU Leuven. Zijn onderzoeksinteresse gaat vooral uit naar taalvariatie en taalbeheersing.

e-mail: albert.oosterhof@kuleuven.be